GEMEENTE HORN

Inhoudsopgave

1. Inleiding

2. Bodemgesteldheid

3. Grondgebruik
   - 3.1 Agrarisch
   - 3.2 Niet-agrarisch

4. Infrastructuur
   - 4.1 Wegen
   - 4.2 Waterlopen
   - 4.3 Spoorlijnen en tramlijnen

5. De gemeente Horn

6. Conclusies

Literatuurlijst

Kaartmateriaal

Gemeentebeschrijving Horn

1. Inleiding

1.1 Gemeente Horn
p.a. Raadhuisplein 1
6085 BD Horn
Provincie Limburg
Inventarisatiegebied Midden-Limburg
Aantal inwoners: 3.807 (16-5-1988)
Oppervlakte: 11,62 km2
Nederzettingen: Heide, Heugde, Horn, De Weerd (gedeeltelijk gemeente Roermond).

1.2 De gemeente Horn, deel uitmakend van het inventarisatiegebied Midden-Limburg, grenst in het noorden aan de gemeente Haelen. De oostelijke begrenzing wordt gevormd door de gemeente Roermond. In het zuiden ligt Beegden en aan de westzijde de gemeente Baexem.
De gemeentegrenzen van Horn hebben in de periode 1850-1940 geen wijzigingen ondergaan.

2. Bodemgesteldheid

2.1 Betreffende de gemeente Horn kan geconstateerd worden dat de gesteldheid van de bodem bepaald is door de ligging van de gemeente in de directe nabijheid van de rivier de Maas, meer in het bijzonder op de westelijke Maasoever.
Het oostelijk deel van het gemeentelijk grondgebied maakt deel uit van het rivierdal van de Maas en de Oude Maas. De bodem is hier bedekt met rivierklei. In dit rivierdal bevinden zich twee vlakke zandopduikingen. De oostelijke zijde van de kern Horn, is gesitueerd op de hogere zandgrond.
Het middendeel van de gemeente, waarin de kern Horn ligt, bestaat overwegend uit hogere zandgrond.
Het westelijk deel van het grondgebied heeft een ander karakter. Noord-westelijk van de kern Horn ligt een vlak stuifzandachtig gebied, waarin zich in een beekdal met kleiafzettingen bevindt.
De uiterste westpunt van de gemeente Horn bestaat uit een vlak stuifzandgebied. Langs de noord-westelijke gemeentegrens loopt de Molenbeek. Het beekdal van deze waterloop is bedekt met kleigrond.

Kenmerkend voor het grondgebied van Horn is de aanwezigheid van een serie oude Maasmeanders. De oudste meander is gedeeltelijk verstoord door jongere meanders. Desalniettemin is hij nog steeds als een drassige laagte aanwezig, aan zuid-oostelijke zijde van de kern Horn bij het aldaar gesitueerde kasteel.
Een jongere meander loopt vanaf de kern Horn in noord-westelijke richting via het Klopven en het Houterven naar het dal van de Haelense beek.
De vennen in de verlaten Maasmeander, eens een karakteristiek element in de gemeente Horn, zijn in de loop der tijd grotendeels verdwenen. Met name het Klopven is in de zestiger jaren als vuilnisstortplaats gebruikt en is dientengevolge bijna geheel verdwenen.
Een gedeelte van de noord-westelijke gemeentegrens wordt gevormd door de Molenbeek, een vertakking van de Haelense Beek. Daarnaast stromen door de gemeente Horn enkele oude Maasmeanders en zijn er resten van vennen. Het grondgebied van de gemeente Horn heeft een natuurlijke afwatering via de Oude Maas en de Molenbeek op de Maas.
Het grondgebied van de gemeente Horn ressorteert onder het waterschap Midden-Limburg.
Het hoogste punt van de gemeente Horn ligt op de Hornerheide bij ongeveer 29 meter +NAP, het laagste punt bij de Maas op ongeveer 19 meter +NAP.

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch

De gemeente Horn is vanouds een gemeente met een uitgesproken agrarisch karakter. De bodem werd derhalve tussen 1850 en 1940 overwegend voor agrarische doeleinden gebruikt, zij het in 1850 deels extensief gebruikt (nl. heide). Het grondgebbruik vertoonde aanvankelijk grote samenhang met de bodemsituatie

De Tranchotkaart toont de situatie, zoals die bestond tijdens het eerste kwart van de negentiende eeuw. Tussen de kern Horn en de weilanden in het rivierdal bevond zich overwegend akkerland.
In het oostelijke, laagste deel van de gemeente was de bodem in het rivierdal van de Oude Maas in gebruik als weiland, afgewisseld door enkele kleine akkergebieden op de wat hoger gelegen delen.
Aan de zuid- en oostzijde was Horn vrijwel geheel omringd door weilanden. Noord-oostelijk en westelijk van het dorp werden eveneens weidegronden aangetroffen. Daarbuiten bestond het westelijk van Horn gelegen grondgebied, met uitzondering van de uiterste westpunt, uit akkerland.
Het zojuist genoemde meest westelijke en hoogst gelegen gedeelte van de gemeente was bedekt met heide, waarin zich enkele vennen bevonden.

Wijzigingen in het grondgebruik tussen de in het voorgaande beschreven situatie en de toestand, zoals die bestond rond 1935, hadden vooral betrekking op het westelijk deel van het gemeentelijk grondgebied. De daar in de vorm van heidevelden aanwezige woeste gronden werden in de loop der tijd vrijwel geheel ontgonnen.
Nadat de woeste grond tengevolge van de Franse wetgeving in handen van de gemeente was gekomen, kwamen na circa 1840 de ontginningen op gang, zowel vanuit gemeentelijk als vanuit particulier initiatief. In de gemeente Horn hadden de ontginningen voornamelijk betrekking op de omzetting van heidegrond in bos.
Wat betreft de verkavelingssituatie in het begin van de negentiende eeuw kan worden geconstateerd dat zowel de akker- als weidegronden rond de kern Horn waren verdeeld in de in Limburg veel voorkomende lange smalle vorm. Rond 1935 waren in deze situatie veranderingen opgetreden. De in bos omgezette heidegronden waren verdeeld in rechthoekige blokken. De akkers rond de kern Horn hebben nog steeds een lange smalle vorm.
Het huidig bodemgebruik ziet er als volgt uit.
De dalbodem van de Oude Maas is nog steeds in gebruik als weiland, in dit geval zonder Maasheggen of populieren. Weidegrond wordt eveneens aangetroffen in de beekdalen en op de vochtige gronden van oude

stroomgeulen en vennen. Het middendeel van de gemeente heeft overwegend een wisselende agrarische bestemming doorgaans met randbebouwing.
Het westelijk gebied is grotendeels bedekt met naaldbossen.

Wat betreft de activiteiten op agrarisch gebied, die tussen 1850 en 1940 in Horn belangrijk waren, dient vermeld te worden dat deze gemeente, in verhouding tot zijn cultuurareaal, relatief de grootste veestapel van Limburg had. Met name het houden van en de handel in schapen speelde een belangrijke rol. In de schapenhandel speelde Horn de functie van doorvoerplaats bij het transporteren van de dieren vanuit Duitsland naar Antwerpen en verder naar Frankrijk.
Daarnaast waren het verbouwen van tarwe en suikerbieten van groot belang. Hier en daar werden zelfs hoogstamboomgaarden aangetroffen.

3.2 Niet-agrarisch

Delfstoffen

Blijkens de "Dictionnaire géographique du Limbourg" van Ph. van der Maelen waren er in de gemeente Horn rond 1850 twee pannen- en steenbakkerijen. Kaartmateriaal, zowel uit de periode rond 1850 als van meer recente datum, bevestigt deze stelling echter niet.

Omstreeks 1960 kwamen in de gemeente Horn de ontgrindingen op gang. Tengevolge van die activiteit ontstond in de dalbodem van de Oude Maas een grote grindplas, die tegenwoordig een intensief recreatief gebruik kent.

4. Infrastructuur

4.1 Wegen

Tijdens het eerste kwart van de negentiende eeuw had de gemeente Horn een weinig ontwikkeld wegennet. De aanwezige, doorgaans onverharde wegen waren slechts van locaal belang als verbindingen tussen Horn en de omliggende dorpen. Het wegennet was geconcentreerd in het oostelijk deel van de gemeente.
De belangrijkste verandering was de aanleg in 1812 van de Napoleonsweg, die van Venlo via Maaseik (België) naar Maastricht voerde.
Rond 1850 was één belangrijke weg aan het wegennet toegevoegd. Vanaf de Napoleonsweg, die het westelijk deel van het gemeentelijk grondgebied van zuid-west naar noord-oost doorkruist, werd via de zuidzijde van de kern Horn een verharde verbinding naar Roermond aangelegd. Ook in de richting van Baexem werd vanaf de Napoleonsweg een verbinding gemaakt. Zowel op de Napoleonsweg als op de weg naar Roermond werd op diverse plaatsen tol geheven.
In het tijdvak 1850-1940 werd het net van verharde wegen uitgebreid. De Napoleonsweg en de weg naar Roermond bleven de belangrijkste verbindingen. Voorts werd een aantal reeds bestaande verbindingen verhard. In het westelijk deel van het gemeentelijk grondgebied werd met de ontginning van heide tot bos een op een regelmatig patroon gebaseerd netwerk van landwegen aangelegd.

4.2 Waterlopen

De belangrijkste waterloop in de gemeente Horn is de Maas, die de oostelijke begrenzing van de gemeente vormt.
Het Lateraalkanaal Linne-Buggenum doorsnijdt het oostelijke deel van de gemeente.

4.3 Spoorwegen en tramlijnen

De gemeente Horn wordt niet doorkruist door spoorwegen.
In 1915 werd de eerste lijn van de Centrale Limburgsche Stoomtrammaatschappij in exploitatie genomen. Gepland was een lijn vanuit Roermond via Horn, Beegden, Heel-Panheel, Thorn, Ittervoort naar Maaseik. Tengevolge van de Eerste Wereldoorlog liep de lijn aanvankelijk niet verder dan Thorn. In 1918 werd in aansluiting op de lijn Roermond-Maaseik het eerste stuk van het tramlijntracé geopend dat Midden-Limburg met Noord-Brabant moest verbinden. De tramlijn kreeg bij Horn een afsplitsing, welke via Baexem (gemeente Baexem) naar Deurne liep. Deze tramlijn kwam in 1922 in gebruik. Horn werd dientengevolge het knooppunt van twee belangrijke tramlijnen, die zowel voor personen-als voor goederenvervoer werden gebruikt.

In de jaren dertig zorgden de economische malaise en de toenemende concurrentie van het wegvervoer voor sluiting van het baanvak. In Horn bleef de tram nog rijden om zand te vervoeren vanuit de Franse bergen naar Roermond. In 1936 kwam ook hieraan een einde.

5. De gemeente Horn, nederzettingen

5.1 Horn

De kern Horn is gesitueerd in een bocht aan de rand van het Maasdal. De bocht is een oude Maasmeander. Het kasteel van Horn bevindt zich, op een natuurlijke strategische plek aan twee kanten door de Maas beschermd. Dit gebouw ligt in de oostelijke meanderbocht.
Wat de structuur van de nederzetting betreft, kan Horn gekarakteriseerd worden als een mengvorm van een lineaire nederzetting en een komdorp, ontstaan rond vroegere bestuurszetels.
De Tranchotkaart toont de kern Horn, zoals die kon worden aangetroffen in het begin van de negentiende eeuw. Het inwonertal van de gemeente bedroeg rond 1835 690. Het dorp bestond uit bebouwing, geconcentreerd rond een relatief grote open vlakte, die gebruikt werd als akkerland. De bebouwing was het dichtst bij de noord-oostelijke punt van het akkerland, waar zich, in de nabijheid van het kasteel van Horn, een kruising van wegen bevond.

Daarnaast kwam westelijk van de open vlakte een kleine bebouwingsconcentratie voor. De zuid- en oostzijde van de kern waren geheel omringd door weiland, veelal verdeeld in smalle kavels.
Vergelijking met kaartmateriaal, vervaardigd rond 1850, laat zien dat in de tussenliggende periode slechts geringe veranderingen waren opgetreden, ofschoon het inwonertal van de gemeente inmiddels was gestegen tot circa 950. Een belangrijk element was de weg, die vanaf de Napoleonsweg een verbinding met Roermond tot stand bracht. Deze weg doorkruiste het zuidelijk deel van het dorp van west naar oost. Rond 1850 had deze infrastructurele ontwikkeling nog geen gevolgen voor de structuur van het dorp. De bebouwing van de kern Horn was niet of nauwelijks toegenomen.
Tot 1900 kende de gemeente Horn een gestage groei van het inwonertal, tot 1253 in 1899. Daarna stagneerde de bevolkingsaanwas met als eindpunt 1258 inwoners in 1909. Desalniettemin groeide de kern Horn tussen ca. 1850 en ca. 1940 ruimtelijk slechts in zeer geringe mate. Met name in het gedeelte van het dorp dat ten noorden van de weg naar Roermond ligt, vond enige verdichting binnen de bestaande bebouwing plaats. Daarnaast nam de bebouwing langs de zojuist genoemde weg naar Roermond toe.
Tot in de jaren 1950 onderging Horn, wat stratenpatroon en bebouwing betreft, slechts geringe wijzigingen. De woonbebouwing was geconcentreerd rond Wal, Dorpstraat, Hoogstraat, Steegstraat en Eind. Wel werd in 1938 bij de bouw van het gemeentehuis de Kerkstraat tot plein verbreed.

5.2 Heide, Heugde en De Weerd

De vroegere kern Heugde lag ten noorden van het dorp Horn. Op de Tranchotkaart wordt Heugde aangeduid met de naam Oudt Horn. Tijdens het eerste kwart van de negentiende eeuw was het een kleine nederzetting, bestaande uit bebouwing langs drie wegen, die een driehoek vormden rond een akkergebied.
Kaartmateriaal uit de periode rond 1850 duidt de vroegere kern Heugde niet meer aan als een afzonderlijke kern. Door een geringe toename van de bebouwing langs de wegen tussen Horn en Heugde was een aansluiting tussen beide kernen tot stand gekomen. Verdere bebouwing deed beide kernen vóór 1935 versmelten.

De kern Heide, gelegen in het noord-westelijk deel van de gemeente temidden van de naaldbossen, ontstond in de jaren twintig tengevolge van de stichting aldaar van het Sanatorium Hornerheide, waar in dit hoofdstuk nog aandacht aan zal worden besteed. In de loop der jaren groeide de bebouwing rond het Sanatorium dusdanig dat een kleine kern ontstond, waarin ook enige verspreide bebouwing van iets oudere datum werd opgenomen.

De kern Weerd of De Weerd, gedeeltelijk tot de gemeente Roermond en gedeeltelijk tot de gemeente Horn behorend, is gesitueerd ten oosten van Horn in het uiterwaardengebied van de Maas. De kern heeft de vorm van lintbebouwing, die parallel loopt aan de Oude Maas. Slechts enkele panden van deze tot op heden bewaard gebleven lineaire structuur, behoren tot de gemeente Horn.

5.3 Verspreide bebouwing

In het begin van de negentiende eeuw bevatte de gemeente Horn nauwelijks verspreide bebouwing. De Tranchotkaart geeft slechts twee ten westen van de kern Horn gelegen panden aan met de naam "Bergh".
Rond 1850 was de verspreide bebouwing enigszins toegenomen, met name langs de inmiddels aangelegde verharde wegen. In de periode 1850-1940 nam de verspreide bebouwing sterker toe.

5.4 Industrie en nijverheid

Gedurende de gehele periode 1850-1940 had de gemeente Horn een uitgesproken agrarisch karakter. Nijverheid en industrie speelden slechts een zeer ondergeschikte rol. Tijdens de eerste helft van de negentiende eeuw werden, naast de al eerder genoemde pannen- en steenbakkerijen, drie brouwerijen, een branderij, een leerlooierij en een graanmolen aangetroffen. Een

brouwerij bleef tot in de jaren zeventig voortbestaan. In 1893 werd door het landbouwcasino, een coöperatie van landbouwers, de Stoomzuivelfabriek "De drie Horens" opgericht.

5.5 Horn als centrum van medische dienstverlening

Zoals in het voorgaande reeds vermeld, werd in 1921 het Sanatorium Hornerheide geopend. Het Sanatorium werd gebouwd op een vrij geïsoleerde plaats, in het noord-westelijke bosgebied van de gemeente Horn. Tegenwoordig fungeert het voormalige Sanatorium als gespecialiseerd verpleeghuis voor psychogeriatrische patiënten. In hoofdstuk 6 wordt verder ingegaan op de ruimtelijke opzet van dit complex.

5.6 De gemeente Horn na 1945

De kernen in de gemeente Horn werden vanaf de jaren 1950 op grote schaal uitgebreid. Deze uitbreidingen hadden voornamelijk de vorm van woonbebouwing.
De kern Horn groeide vooral in westelijke en zuid-westelijke richting. Bij de kern Heide ontstond nieuwe bebouwing langs de weg in de richting Heythuysen (gemeente Heythuysen).
De groei van met name de kern Horn werd mede veroorzaakt door de in de jaren 1960 sterk verbeterde bereikbaarheid van de gemeente. In 1968 werd begonnen met de bouw van een nieuwe rijksweg vanuit Roermond in de richting Horn. Recent kaartmateriaal toont dat deze weg met betrekking tot de kern Horn een magneetfunctie heeft vervuld. De uitbreidingen hebben vooral plaatsgevonden in het gebied tussen de kern, zoals die rond 1940 bestond, en de nieuwe rijksweg. Betreffende het karakter van de kern Horn kan gesteld worden dat het dorp heden ten dage allereerst een woonfunctie vervult.

6. Conclusies gemeente Horn

6.1 Naar aanleiding van het verrichtte veldwerk dienen omtrent de gemeente Horn de volgende opmerkingen de gemeentebeschrijving af te ronden.
Het geven van een stedebouwkundige typologie is gegeven de ontwikkelingen binnen de gemeente in het tijdvak 1850-1940 niet relevant.

6.2 De in het kader van dit onderzoek geïnventariseerde panden bevinden zich verspreid over de gehele kern.
Aan het Raadhuisplein ligt het uit 1938 daterende gemeentehuis ontworpen door J. Cuypers uit Roermond en M. Wagemans uit Roggel. Langs de Rijksweg liggen diverse grote villa's uit de jaren dertig o.a. van architekt Coppen uit Roermond. Nabij de Dorpsstraat bevindt zich het pand van de voormalige bierbrouwerij Huyben thans in gebruik als horecagroothandel. Het koelgebouw van de vroegere brouwerij betreft een ontwerp van Joz. Wielders uit Sittard. Het gebouw is echter diverse malen verbouwd en nauwelijks nog als een ontwerp van Wielders te herkennen. Langs de Broekstraat, Molenweg en Haelerweg liggen sobere vrijstaande woonhuizen uit de jaren twintig en dertig.
Vermeldenswaard is de beltkorenmolen De Welvaart aan de Molenweg. Deze molen dateert uit 1865. Het betreft de kleinste nog gave windmolen van Limburg. Het bouwwerk behoort tot de rijksmonumenten.

Buiten de bebouwde kom van Horn bevinden zich een tweetal objekten van enige omvang die extra aandacht verdienen.
Aan de Baexemerwerg ligt een opleidingscentrum van de rijkspolitie. Dit is gevestigd in de gebouwen van het voormalige landgoed Exaeten. De geschiedenis van dit landgoed gaat terug tot de 15e eeuw. De huidige gebouwen dateren uit de 2e helft van de 19e eeuw en het begin van deze eeuw, en vertonen neo-romaanse invloeden. In de loop der tijd vonden diverse kloosterorden hier een onderkomen.
Op het terrein van het voormalige Sanatorium Hornerheide bevinden zich een aantal gebouwen uit de twintiger jaren. Het houten kerkgebouw dateert uit ca. 1927 en vertoont invloeden van het amerikaanse traditionalisme. De opleidingsgebouwen bevinden zich in houten barakken die oorspronkelijk van het militaire kamp Vught afkomstig waren.

Literatuurlijst

1. Handboek der geografie van Nederland, deel VI, Zwolle 1959.
2. J. Kuyper, Gemeente-atlas van Limburg, Maasbree 1981.
3. W.J.M. Leideritz, "De stoomtrams van Noord-Brabant en Limburg" in Trams en tramlijnen, Rotterdam 1972.
4. Lijst van Nederlandse gemeenten, 's-Gravenhage 1988.
5. Dr. G.C.P. Linssen, Verandering en verschuiving. Industriële ontwikkeling naar bedrijfstak in Midden- en Noord-Limburg 1839-1914, Tilburg 1969.
6. Ph. van der Maelen, Dictionnaire géographique du Limbourg, Assen 1978.
7. Drs. J.F.R. Philips, Drs. J.C.G.M. Jansen, Drs. Th.J.A.H. Claessens, Geschiedenis van de landbouw in Limburg 1750-1914, Assen 1965.
8. Drs. A. Steegh, Monumentenatlas van Nederland, 2e druk, Zutphen 1985.
9. Streekplan Noord- en Midden-Limburg, S.L. 1982.
10. J. Wijnands en P. Spee, Horne Horn Häör, Horn 1989.

Kaartmateriaal

1. - Tranchotkaart nr. 39 Swalmen
   1803-1820
   1:25.000
   - Tranchotkaart nr. 45 Stevensweert
   1803-1820
   1:25.000
   - Tranchotkaart nr. 46 Roermond
   1803-1820
   1:25.000
2. Kaart uit J. Kuyper, Gemeente-atlas van Limburg
   Gemeente Horn
   ca. 1865
   1:37.500
3. - Topografische kaart nr. 739 Buggenum
   1934
   1:25.000
   - Topografische kaart nr. 746 Roermond
   1934
   1:25.000
4. Kaart gemeente Horn
   1982
   1:10.000
5. Kaart provincie Limburg, regio Midden-Limburg
   1982
   1:50.000

Lijst van bij de gemeentebeschrijving gevoegde afbeeldingen

I De huidige gemeente Horn
II Tranchotkaart gemeente Horn
III De gemeente Horn rond 1865
IV Zuidelijk deel gemeente Horn in 1934
V Noordelijk deel gemeente Horn in 1934

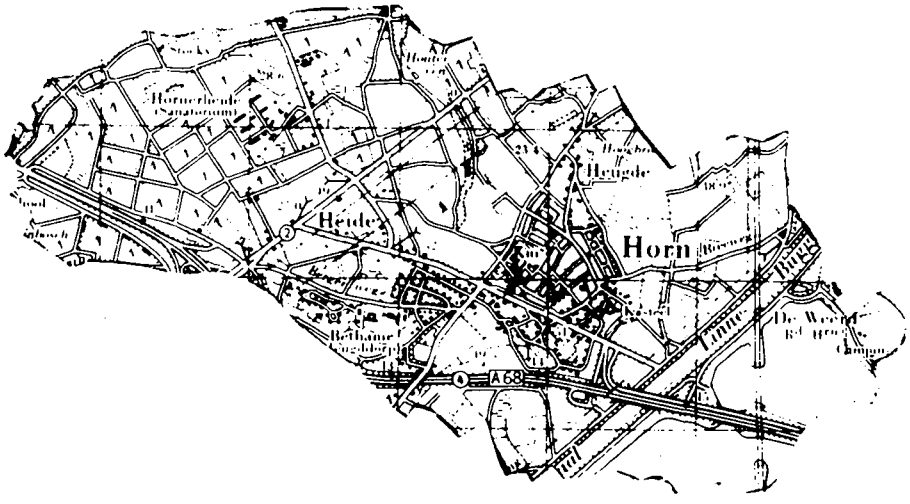
Heide
Horn
A 68

Haelen
Over Haelen
Groote
Brock
Ondt Horn

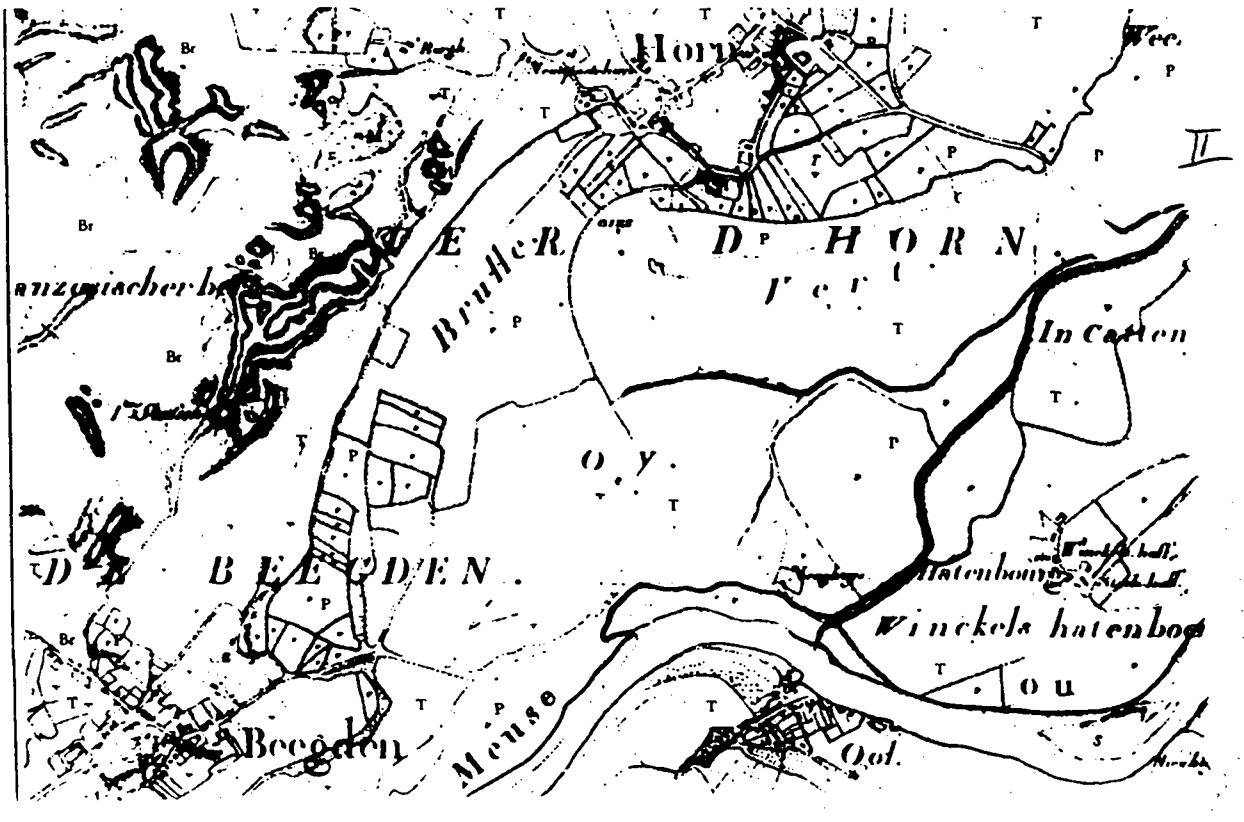
Horn
II
Brucher
D HORN
In Cotten
D BEEGDEN
Winckels hatenboom
Beegden
Mense
Oel

PROVINCIE LIMBURG. GEMEENTE HORN.

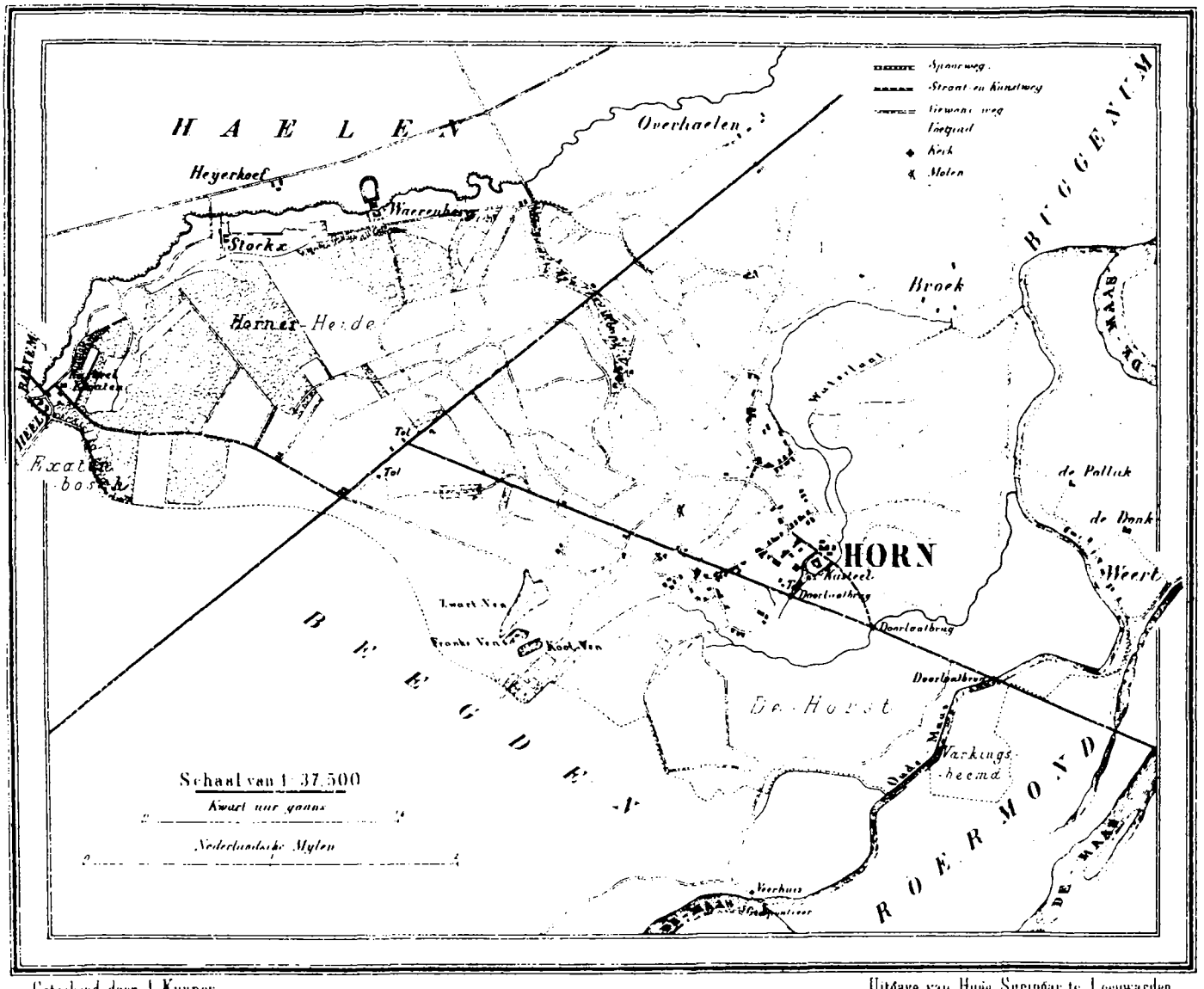

Geteekend door J. Kuyper. Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

1150 Bunders. 950 Inwoners.

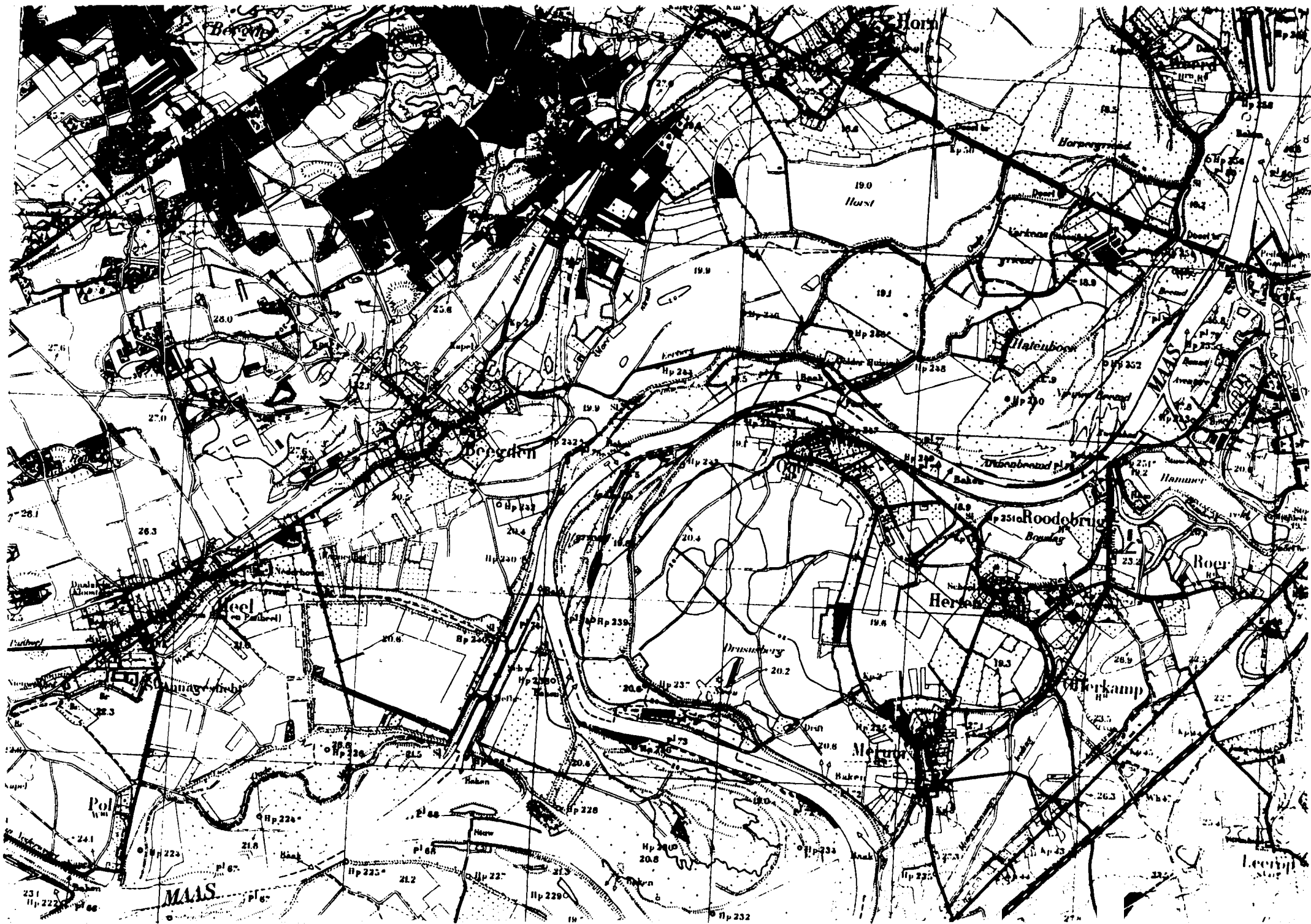
Horn
Horpergroend
Haist
Hlateuboom
MAAS
Beegden
Roodebrug
Bauslag
Herten
Roer
Drusenberg
Molenpoort
Leerop
Pol
MAAS

Nº 746 Roermond.

Schaal van 5000 meter.

2500 2250 2000 1750 1500 1250 1000 750 500 250 0 2500 meter.

De Auteursrechten zijn voorbehouden ten behoeve van den Staat der Nederlanden.